

ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУТУ СЕПАРАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СІМЕЙНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Юнін О. С.

У науковій статті досліджено сутність та юридичну природу інституту сепарації як механізму збереження подружжя, що переживає кризу. Проаналізовано історичні аспекти виникнення інституту окремого проживання подружжя. З урахуванням зарубіжного досвіду правового регулювання сепарації зроблені висновки щодо необхідності удосконалення правового регулювання інституту сепарації в Україні.

Ключові слова: сепарація, режим окремого проживання подружжя, розірвання шлюбу, сімейне право.

В научной статье исследованы сущность и юридическая природа института сепарации как механизма сохранения брака, переживающего кризис. Осуществлен анализ исторических аспектов возникновения института отдельного проживания супругов. На основе зарубежного опыта правового регулирования сепарации сделаны выводы о необходимости усовершенствования правового регулирования данного института в Украине.

Ключевые слова: сепарация, режим отдельного проживания супругов, семейное право.

The aim of this article is to present an actual and possibly comprehensive legal status of the institution of separation, that was introduced into Ukrainian family law. The essence and legal nature of institute of separation as a mechanism of saving of marriage experiencing a crisis are explored. The analysis of history aspects of origin of institute of separate mode of the married couples is carried out. On the basis of foreign experience conclusions about the necessity of improvement of the legal adjusting of the institute of separation in Ukraine are done.

An author marks that the institute of separation is the positive innovation of modern domestic legislation. Unfortunately, practice of application of the mode of separate residence in Ukraine did not get considerable distribution, that is conditioned by the lack of information of population about the mode of separation and its law consequences, by liberalization of public looks in relation to dissolution of marriage and psychological communications in families. Fastening possibility of establishment of the mode of separate residence, a legislator foremost gave the mechanism of rescue of marriage to the married couples, instead of no decisions of problems in marriage by his dissolution. Therefore, in modern terms, when the institute of family experiences a crisis, the institute of separation in Ukraine needs subsequent perfection, taking into account foreign experience of legal adjusting.

Although according to the Ukrainian legislation the mode of separation does not require state registration, however an author suggests for avoidance of misunderstanding in practice to bring in the proper additions to Rules of civil registration for example of foreign legislation.

Key words: separation, mode separation of marriage, divorce, family law.

Постановка проблеми та її актуальність. Майбутнє держави і суспільства нерозривно пов'язане з міцністю родини. Створення сім'ї накладає на людину великі

обов'язки та відповідальність. Водночас моральна деградація, поширення алкоголізму, наркоманії, масовий виїзд за кордон на заробітки не сприяють зміцненню сімей, а ведуть до їх розпаду. В таких умовах інститут сепарації подружжя покликаний стати одним із механізмів збереження шлюбу, спробою помирити подружжя, яке переживає кризу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження окремих аспектів інституту сепарації як режиму окремого проживання подружжя здійснювали в різний час Н. Аблятіпова, М. Бориславська, К. Глиняна, В. Євко, П. Каспшик, М. Німак, З. Ромовська, В. Цимбалюк, С. Черноп'ятов, М. Ясинок та інші.

Метою цієї статті є проаналізувати особливості правового регулювання режиму окремого проживання подружжя як механізму збереження сімейних відносин.

Виклад основного матеріалу. Сімейний кодекс України значно розширює можливості збереження шлюбу й передбачає спеціальний правовий механізм встановлення режиму окремого проживання подружжя. Відповідно до ст. 119 цього Кодексу за заявою подружжя або позовом одного з них суд може постановити рішення про встановлення для подружжя режиму окремого проживання у разі неможливості чи небажання дружини і (або) чоловіка проживати спільно.

Такий режим відомий під назвою «сепарація» система права багатьох країн Європи, наприклад Франції, Швейцарії, Бельгії, Іспанії, Португалії, Данії, Фінляндії, Норвегії, Польщі. Застосовується він також у деяких країнах Південної Америки та окремих штатах США [4].

В Республіці Польща сепарація була впроваджена законом від 21 травня 1990 року про зміну таких законів, як Кодекс сім'ї та опіки, Цивільний кодекс, Цивільний процесуальний кодекс, а також деякі інші законодавчі акти. Як зазначає П. Каспшик, цей інститут ґрунтується на ідеї збереження подружньої спільності, надання допомоги подружжю, яке переживає кризу, на спробі помирити подружжя, відновити шлюбний зв'язок, іншими словами, зберегти довготривалість шлюбного зв'язку [3].

Інститут сепарації (від лат. *separatio* - відокремлення, розлучення, розділення) визнається і канонічним правом. Зокрема, йому присвячені канони 863-866, 1378-1382 Кодексу канонів східних церков. У 1563 р. Тридентський собор Римської католицької церкви остаточно заборонив розлучення: «Того, що з'єднав Господь, не може роз'єднати людина». Замість розірвання шлюбу, було дозволено «відлучення від стола і ложа» або сепарацію, як це тепер називають правники. Тривалий час основне значення сепарації полягало у легалізації окремого проживання подружжя, адже одним із законів тодішнього шлюбного права був обов'язок спільного сімейного проживання. «Відлучення від стола і ложа» як правовий інститут був передбачений у цивільному законодавстві багатьох європейських держав, зокрема Російської імперії. Зараз цей інститут регулюється Кодексом Канонічного Права, прийнятим в 1983 році

[10], а також Кодексом Канонів Східних Церков, прийнятому в 1990 році [9, с. 1033-1363]. На його включенні до угоди між Україною і Турецькою Республікою «Про правову допомогу та співробітництво в цивільних справах» налягала турецька сторона. І це було зроблено, хоча на час ратифікації цієї угоди Верховною Радою України відповідної норми в українському законодавстві ще не було [6, с. 183].

Сепарація означає призупинення дії деяких прав та обов'язків, які виникають з укладенням шлюбу, яка не веде до його розірвання і не надає жодній зі сторін права на укладення нового шлюбу [11, с. 234-235].

У сімейному законодавстві радянського періоду не було передбачено положень щодо встановлення режиму окремого проживання подружжя, однак факт роздільного проживання подружжя міг бути взятий судом до уваги під час вирішення питання про поділ майна подружжя.

Введення законодавцем режиму окремого проживання чоловіка й жінки в Сімейному кодексі пояснюється прагненням зберегти шлюб шляхом надання подружжю додаткового часу (строк якого не встановлений законом) для обмірковування свого рішення щодо подальшого перебування в шлюбі, оскільки, діючи під впливом емоцій, чоловік і дружина не завжди об'єктивно ухвалюють рішення щодо розлучення, про яке згодом жалкують.

З метою запобігання таких випадків суд може постановити рішення про встановлення для подружжя режиму окремого проживання у разі неможливості чи небажання дружини або чоловіка проживати разом:

– за спільною заявою подружжя, коли чоловік і дружина не можуть проживати разом та згодні на встановлення такого режиму, це може бути викликано певними проблемами в родині, коли чоловік і жінка ще остаточно не вирішили питання про розірвання шлюбу й хочуть перевірити свої почуття, з'ясувати подальші наміри щодо збереження або незбереження родини;

– за позовом одного із подружжя у разі небажання дружини або чоловіка проживати разом.

Сепарація - лише крок до розірвання шлюбу, але ще не саме розірвання. Адже ті, хто розійшовся, ще не розлучилися, а отже, мають надію на примирення, тому певною мірою вигідне для тих, у кого є діти.

За національним законодавством інститути окремого проживання та розірвання шлюбу мають самостійний характер, оскільки рішення про розірвання шлюбу суд приймає, якщо його подальше збереження суперечить істотним інтересам одного з подружжя чи їхніх дітей, а підставою для встановлення режиму окремого проживання подружжя є неможливість чи небажання дружини або чоловіка проживати спільно. За відсутності взаємної згоди подружжя на встановлення сепарації волевиявлення одного з них має бути обґрунтованим. Наприклад, перебування одного з подружжя у тривалому відрядженні, на заробітках, його навчання в іншому населеному пункті не може слугувати таким обґрунтуванням.

Інститут сепарації в польському сімейному праві сформульований як інститут, який існує поряд із розірванням шлюбу, а також частково на його правовому підґрунті. Постановляючи рішення про сепарацію, суд повинен переконатись, що шлюб між подружжям знаходиться в стані розпаду, який характеризується своєю всеоб'ємністю. Не є обов'язковим, щоб розпад спіль-

ного життя мав ознаки тривалості, як у разі розірвання шлюбу. За вимогою одного або обох із подружжя сепарація може бути встановлена і тоді, коли розпад спільного життя є тривалим. Щодо розуміння суті поняття «повного розпаду спільного життя» при винесенні рішення про сепарацію, то тут можна скористатися вимогами положень, які стосуються розірвання шлюбу (стаття 56 КСО). Повний розпад спільного життя є правовою обставиною, що означає певний стан протягом тривалого часу, а не одиничний випадок. «Повний розпад» - це розпад в трьох площинах: економічній, духовній та фізичній. За певних обставин необхідно визнати, що підстава повноти розпаду стосовно шлюбного життя є наявною, незважаючи на те, що між подружжям залишаються певні елементи господарських стосунків у зв'язку із спільним проживанням подружжя [3].

Інститут сепарації є юридичним закріпленням одного з проявів права кожного з подружжя на особисту свободу. Дружина, чоловік мають право вибору щодо місця проживання і в результаті можуть жити окремо без встановлення режиму окремого проживання. Отже, кожен з подружжя може беззастережно змінити своє місце проживання, не підтримувати жодних зв'язків зі своїм чоловіком чи дружиною. Однак у цьому разі не зупиняється дія презумпції права спільної сумісної власності та презумпції батьківства, а отже, у конфліктних ситуаціях може виникнути потреба судового захисту прав одного з подружжя. Тобто фактична сепарація може відбутися тоді, коли цього побажає хтось із подружжя, але коли ж йдеться про юридичне її оформлення, то тут бажання лише одного з подружжя може бути замало.

Оскільки режим окремого проживання породжує досить серйозні правові наслідки, тому позивач має подати до суду відповідне обґрунтування своєї вимоги.

Суд може постановити рішення про встановлення для подружжя режиму окремого проживання, якщо виявить розлад подружніх відносин у духовній, фінансовій і фізичній площинах або хоча б в одній з них. Запозичення цього інституту з канонічного права обумовило застосування для тлумачення у судовій практиці зазначеного розладу таких підстав, окреслених церквою, як зрада одного з подружжя; реальна загроза життю та здоров'ю одного з подружжя (бійки, знущання, інші ситуації); загроза душі одного з подружжя чи їхніх дітей; небезпека для спільних дітей; інші підстави, які впливають із канонів.

Як зазначає М.В. Бориславська, компромісність такого правового явища, як сепарація полягає в тому, що цей режим може виступати як альтернатива розірванню шлюбу, проте деколи розглядається як процедура примирення при розірванні шлюбу [2, с. 69-70]

Зарубіжна судова практика застосовує також інститут сепарації за наявності таких обставин, як хвороба одного з подружжя, відмова одного з подружжя від співжиття, алкоголізм, наркоманія дружини або чоловіка, велика різниця між ними у віці та зумовлені цим розбіжності у поглядах, належність одного з подружжя до різних сект чи субкультур, інших приводів, що призвели до розладу відносин між подружжям.

Суд повинен встановити фактичні взаємини сторін і переконатись у доцільності встановлення для подружжя режиму окремого проживання ще й для того, щоб сепарація не стала формальним засобом вирішення спірних майнових питань. Враховуючи те, що сімейні

відносини, в тому числі відносини між конкретними позивачем та відповідачем, регулюються на засадах справедливості, то суд може відмовити у позові про сепарацію, обґрунтовуючи відмову обставинами, котрі мають істотне значення, зокрема, важкою хворобою або каліцтвом відповідача, наявністю малолітніх дітей тощо.

Вельми цікавою є ситуація, за якої один із подружжя звертається до суду з позовом про встановлення режиму окремого проживання, а інший - з зустрічним позовом про розірвання шлюбу. Рішення суду в такому разі знову ж таки має ґрунтуватись на врахуванні того, чия вимога є виваженою, можливості збереження шлюбу в майбутньому, глибини та тривалості конфлікту між ними, а також інтересів дітей.

У позовній заяві про встановлення режиму окремого проживання позивач може також поєднати вимоги щодо визначення місця проживання дітей, спільного житла чи виселення зі свого житла другого з подружжя, який вселився у це житло у зв'язку з укладенням шлюбу, надання утримання йому чи спільним дітям подружжя. Крім того, за наявності спільного житла у заяві мали б бути викладені міркування щодо порядку користування ним або того, хто з подружжя залишиться проживати в ньому. Інакше треба вважати, що між сторонами існує спір і вони не дійшли остаточної згоди щодо встановлення режиму окремого проживання. На зазначені питання суд обов'язково має дати відповідь у рішенні.

У науковій літературі питання про місце проживання чоловіка і дружини у разі встановлення режиму окремого проживання є предметом дискусій [2, с. 77; 8, с. 115], хоча чинне законодавство не встановлює обов'язку фактичного окремого проживання чоловіка і дружини у разі встановлення режиму сепарації. Тому на нашу думку, вирішення питання про місце проживання подружжя в такому разі не повинно вирішуватись судом під час розгляду справи про встановлення режиму окремого проживання подружжя.

У ч. 2 ст.120 СК передбачені наступні правові наслідки встановлення режиму окремого проживання чоловіка й жінки:

– майно, набуте в майбутньому дружиною та чоловіком, не вважатиметься набутиим у шлюбі. Тому те майно, яке було набуто дружиною та чоловіком після встановлення сепарації, вважається особистою власністю кожного з них. Щоправда, спір між ними може виникнути відносно часу його придбання, у зв'язку з чим слід зберігати відповідні документи;

– дитина, народжена дружиною після спливу десяти місяців, не вважатиметься такою, що походить від її чоловіка. Батьківство щодо неї буде визначене відповідно до ст. 125 СК. Якщо дружина завагітніла після закінчення дії презумпції батьківства свого чоловіка, вона не має права на аліменти за ст. 84 СК.

Таким чином, як підкреслює Н. Аблятіпова, основний сенс режиму окремого проживання полягає у паралізації дії двох презумпцій: презумпції спільної сумісної власності на майно, придбане у шлюбі, та презумпції батьківства [1].

В Україні сепарація не позбавляє одного з подружжя права на спадкування за законом у разі смерті другого та не є перешкодою для виникнення у одного з подружжя права на утримання. Зазначимо, що законодавство інших країн передбачає інші правила, зокрема стаття 935-1 Цивільного кодексу Республіки Польща встанов-

лює, що до партнера шлюбного зв'язку із спадкодавцем, який перебуває в сепарації, не застосовується положення закону про право на спадкування. Перебуваючи в сепарації, партнер по шлюбу виключається з числа спадкоємців за законом [3].

Режим окремого проживання може бути обмежений певним строком або може бути встановлений без зазначення строку. Відповідно до українського законодавства стан сепарації не вимагає державної реєстрації. Однак, на нашу думку, для уникнення непорозумінь на практиці доцільно внести відповідні доповнення до Правил реєстрації актів цивільного стану за прикладом зарубіжного законодавства.

Висновки. Таким чином, інститут сепарації видається нам позитивним нововведенням сучасного вітчизняного законодавства. На жаль, практика застосування режиму окремого проживання в Україні не набула значного поширення, що зумовлено необізнаністю населення про режим сепарації та його правові наслідки, послабленням психологічних зв'язків у сім'ях, лібералізацією суспільних поглядів щодо розірвання шлюбу. Закріплюючи можливість встановлення режиму окремого проживання, законодавець насамперед мав на меті надати подружжю ще один механізм врятувати шлюб, а не розв'язати проблеми в шлюбі шляхом його розірвання. Тому в сучасних умовах, коли інститут сім'ї переживає кризу, інститут сепарації в Україні потребує подальшого вдосконалення, з урахуванням зарубіжного досвіду правового регулювання.

Література

1. Аблятіпова Н.А. Сепарація як крок до розірвання шлюбу. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ 2008, №3, с. 114-121.
2. Бориславська М.В. Деякі проблеми застосування режиму окремого проживання подружжя в Україні. Університетські наукові записки, 2015, №2, с. 69-79.
3. Каспшик П. Сепарація подружжя в польському праві. Аналіз положень, спроба оцінки функціонування. Вісник Львівського університету. URL: http://www.vuzlib.lviv.ua/books/5580-Вісник_львівського_університету/53
4. Лепех С. Інститут сепарації: проблеми застосування. Право України 2003 рік, №3. URL: www.lawyer.org.ua.
5. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / за ред. Е.О. Харитоновна. Х.: Одиссей, 2006.
6. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. [3-тє вид., перероб. і доп.] / З.В. Ромовська. К.: Правова єдність, 2009. 432с.
7. Сімейний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2002. №21-22. ст. 135.
8. Ясинок, М. Режим окремого проживання подружжя - новий вид справ у окремому провадженні. Право України, 2008, № 5, С. 114-117.
9. Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium. Auctoritate Joannis Pauli PP. II Promulgatus. AAS 82 (1990) pars nr 11.
10. Codex Iuris Canonici. Auctoritate Joannis Pauli PP. II Promulgatus. AAS (1983) pars II.
11. Piątowski J. St. Obowiązek wspólnego pożycia. W: System prawa rodzinnego i opiekuńczego / Pod red. Piątowskiego J. St. Wrocław Warszawa Kraków. Gdańsk. Łódź, 1985.

*Юнін О. С.,
доктор юридичних наук,
професор кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*